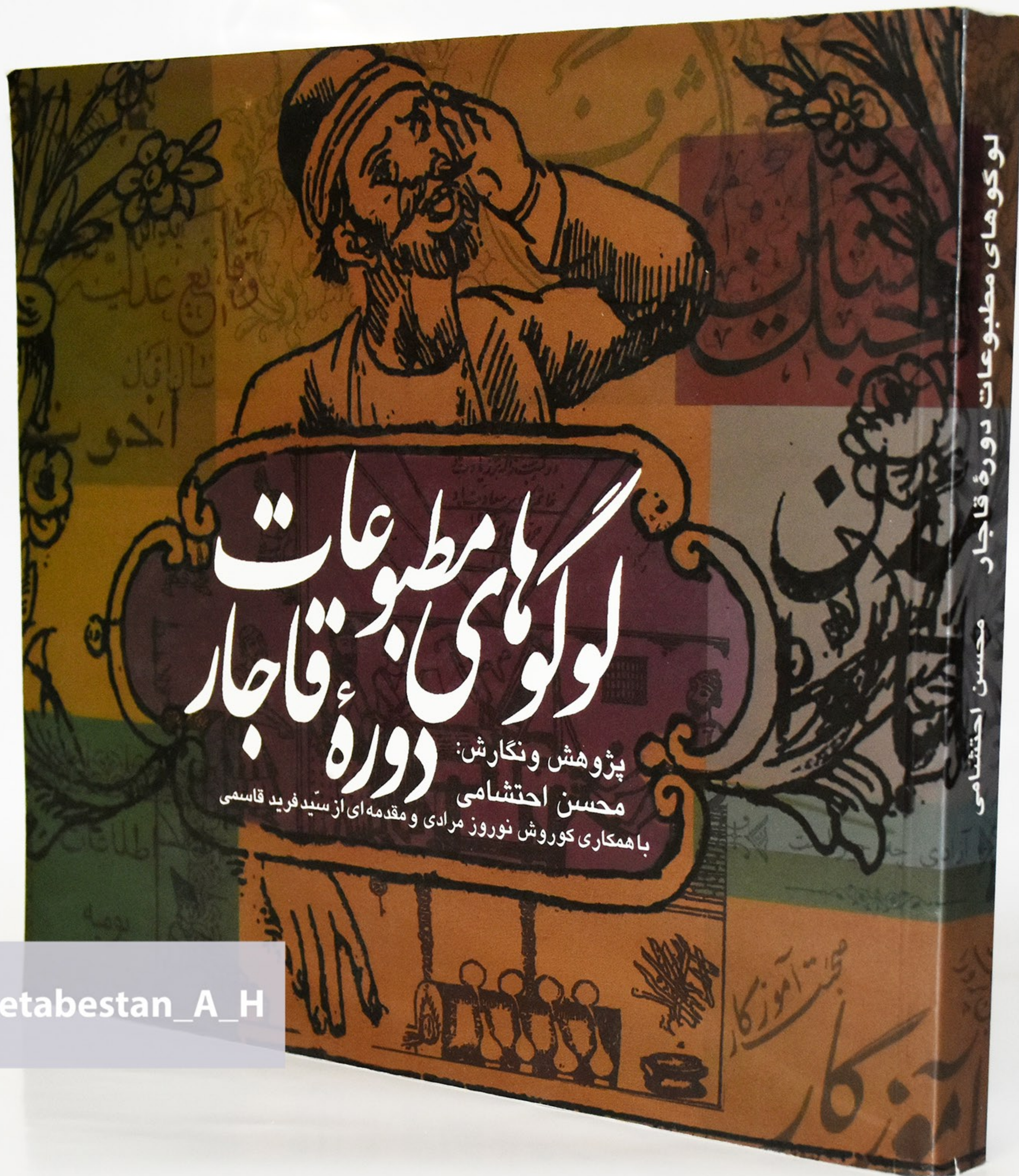




لوگوهای مطبوعات

پژوهش و نگارش: محسن احتشامی
بهمکاری کوروش نوروز مرادی و مقدمه‌ای از سیدفرید قاسمی

لوگوهای مطبوعات دوره قاجار محسن احتشامی



@ketabestan_A_H

لوگوهای مطبوعات دوره قاجار

پژوهش و نگارش: محسن احتشامی

با همکاری: کورش نوروز مرادی

ویراستار: سعید صدقی

مترجم مقدمه انگلیسی: هایدن مشایخ

طراحی جلد و متن: محسن احتشامی

اجرای صفحه‌آرایی: امین معصومی، محبوبه مهربانی

لیتوگرافی: نقره آبی / چاپ: قدس / صحافی: دلشاد

ناشر: مؤلف

شمارگان: ۲۰۰۰ نسخه

چاپ اول ۱۳۹۱

کلیه حقوق برای نگارنده محفوظ است.

مرکز پخش: خیابان یوسف آباد (سیدجمال‌الدین اسدآبادی)

خیابان چهاردهم، پلاک ۷، واحد ۵

تلفن: ۸۸۷۲۰۱۳۵ - ۹۳۹۸۲۲۳۰۳۶

نشانی الکترونیک: mo_ehtesh@yahoo.com

سرشناسه: احتشامی، محسن ۱۳۳۹ -

عنوان و نام پدیدآور: لوگوهای مطبوعات دوره قاجار /

پژوهش و نگارش: محسن احتشامی،

با همکاری: کورش نوروز مرادی؛ ویراستار: سعید صدقی.

مشخصات نشر: تهران: محسن احتشامی، ۱۳۹۱.

مشخصات ظاهری: ۲۱۶ ص: مصور (رنگی)، نمونه: ۲۱+۲۱ س.م.

شابک: 978-964-04-8358-9

وضعیت فهرست نویسی: فیا

یادداشت: کتابنامه.

یادداشت: نمایه.

موضوع: لوگوها--ایران -- طراحی

موضوع: گرافیک--ایران

موضوع: ایران -- تاریخ -- قاجاریان، ۱۱۹۳-۱۳۴۴ ق. -- مطبوعات

شناسه افزوده: نوروز مرادی، کورش، ۱۳۵۰ -

رده‌بندی کنگره: ۱۳۹۱ الف ۳ / ۱۰۲ NC

رده‌بندی دیویی: ۷۴۱/۶۰۹۵۵

شماره کتابشناسی ملی: ۲۷۱۶۳۶۷

فهرست

نامواره مطبوعات، مقدمه‌ای از سیدفرید قاسمی

پیشگفتار

مقدمه

بخش ۱ چاپ

تاریخ چاپ

چاپ سنگی (لیتوگرافی)

چاپ در ایران

بخش ۲ نشانه‌شناسی

بخش ۳ لوگوهای مطبوعات دوره قاجار

الف: گروه نوشتاری (بدون تصویر)

ب: لوگوهای مصور

ج: نگاهی به مطبوعات در ایران

کتابنامه

بخش ۴ نمونه‌هایی از لوگوهای مطبوعات دوره قاجار

نمایه نام نشریات

نمایه نام دست‌اندرکاران نشریات

نمایه ترتیب تاریخی نشریات

مقدمه انگلیسی

@ketabestan_A_H

کتابستان



نمونه‌ای از یک پاکت پستی با چاپ سنگی (آرشیو شخصی نگارنده)



شمایل مذهبی با چاپ سنگی (آرشیو نگارنده)



نمونه‌ای از صفحه اول و دوم یک تقویم فارسی با چاپ سنگی (آرشیو شخصی نگارنده)



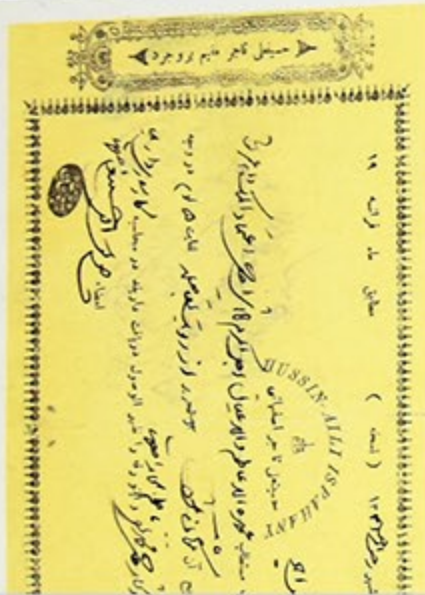
صفحه اول اولین روزنامه ایران «کاغذ اخبار» وقایع» که به همت میرزا صالح شیرازی منتشر می‌شد



نمونه‌ای از صفحه اول یک روزنامه چاپ سنگی با تزئینات ساده قرنیه وار و خط نستعلیق و ثلث



سر لوحه روزنامه مرآت السفر و مشکوة الحضر



@ketabestan_A_H

نمونه استفاده از تزئینات آماده در چاپ حروفی (آرشیو شخصی نگارنده)



«هرگاه خوشنویس، عبارتی را از دو سو (چپ به راست و برعکس از راست به چپ) بنویسد؛ در این صورت صفحه دارای خط محوری است که تمام حروف و کلمات نسبت به آن دارای قرینه می‌باشند. این گونه ترکیب می‌تواند اشکال هندسی، انسان، حیوانات و گیاهان را پدید آورد و قالبی تفتنی و تزئینی از خوشنویسی است. تمامی خطوط از جمله: معقلی، کوفی، نسخ، ثلث و نستعلیق را می‌توان در این قالب به کاربرد و به آن متقابل، متعکس و آینه‌ای نیز گویند.» (قلیچ خانی ۱۳۸۸، ص ۱۵۰).

مطبوعات، به دلیل تزئینی بودن این روش، آن را به کار گرفتند و آثار ماندگاری در این زمینه توسط خوشنویسان و طراحان دوره قاجار به وجود آمد.

ب. لوگوهای مصور

در این دسته از لوگوها برخلاف گروه الف، که نوشته عامل اصلی و یگانه عنوان نشریه به حساب می‌آمد، تصویرهای مختلف از شکل‌های تجریدی تا تصویرسازی‌های مفصل همراه عنصرنوشتاری حضور دارند. به همین دلیل این گروه خود به چندین نوع قابل تقسیم است: ب - ۱. در بین لوگوهایی که مصور هستند، اما تصویر به کار رفته در آن‌ها شکل‌هایی از طبیعت را به کار گرفته می‌توان به نمونه‌های زیر اشاره کرد.

• لوگوی نشریه اردی بهشت و تعدادی دیگر از لوگوهای این گروه از گل‌های طبیعی بهره برده‌اند. این نشریه که در سال ۱۳۴۳ق/ ۱۳۰۳ش طراحی شده بازی نوشته نیمه پیدا و گل‌های نرگس را نشان می‌دهد.

• لوگوی بهارستان در حلقه‌ای از گل‌های طبیعی رز و بنفشه احاطه شده است و شاید الگویی برای حرکت این طرح‌ها از سمت طراحی طبیعی به طرف تزئینات نیمه‌انتزاعی باشد.

• در طرح نشریه بهار، گل هفت‌پر که ممکن است نماد خاصی باشد، در کشیدگی حرف هـ قرار گرفته و به عنوان یک لوگوی قابل تکرار تا سال‌ها مورد استفاده قرار گرفته است.



• شکل کاملاً طبیعی تنه و شاخه‌ای که شکوفه‌ها را دور تا دور لوگوی نشریه شکوفه گردانده است، ترجمه مستقیم و بی‌واسطه‌ای است از معنای نوشته. این ترکیب مربعی که به وسیله نوشته و شکل‌های طبیعی ساخته شده است، در سال ۱۳۲۰ق/ ۱۲۸۱ش و با مدیریت مریم عمید و با روش اخلاقی، ادبی و بهداشتی، ویژه بانوان منتشر می‌شد.

• نشریه گل آتشی هم نقل به مضمون کرده است. خرمن گل‌های آتش گرفته که نوشته در میانه آن می‌سوزد، در عین مخدوش بودن تصویر، گویاست.

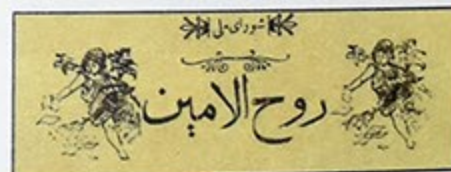
لوگوی تعدادی از نشریات این گروه آدم‌ها، دست، مناظر طبیعی، کشتی و دریا یا ترکیبی از آناتومی انسانی با عناصر و اشیای دیگر است. نمونه‌های بسیاری از این نوع ترکیب را در لوگوهای پیش‌رو می‌بینیم:

• لوگوی اخوت. این نوع برخورد با دست که معنای ارتباط، همکاری، اتحاد، تعاون و... را دارد با همین روش طراحی، تا چند دهه قبل مورد استفاده قرار می‌گرفت. هم‌اکنون نیز مشابه آن با طراحی‌های امروزی‌تر و ترکیبات مختلف برای آرم شرکت‌ها یا تعاونی‌ها و امثال آن به کار می‌رود.

• آئینه غیب‌نما. نام این لوگو به طور مشخص و بدون واسطه به آئینه غیب‌نما اشاره دارد. همراه است که طراحی ضعیفی دارد. در قسمت جلو به مردی که نماینده حسن و عین است خودنمایی می‌کند در پشت آینه هم تصویر فرشته‌مانندی وجود دارد که ترجمه‌ای تصویری است از مفهوم کلمه آئینه غیب‌نما. نمونه‌های فراوان این نوع طراحی همگی بیانگر یک دیدگاه به حساب می‌آیند.

• لوگوی نشریه اوقیانوس. که در سال ۱۳۲۶ق/ ۱۲۸۶ش طراحی شده، تصویرسازی مفصلی است از دریایی متلاطم که کوه‌ها، قایق‌های کوچک، ماهی و انسان در حال غرق شدن، همگی در اثبات وجود کشتی بزرگی است که به طور کامل در میانه تصویر قرار





• فرشته‌های موجود در لوگوی نشریه مرآت جنوب. بسیار ساده طراحی شده‌اند و مشابه بعضی از نقاشی‌های دیواری در اماکن مذهبی، سردر منازل و حمام‌های این دوره است. فرشته‌ها که دامن پوشیده‌اند و طرحی کودکانه دارند، قابی را در دست گرفته‌اند که روی آن نوشته: آیین سکندر جام جم است بنگر و... را به بیننده عرضه می‌کنند. دو ظرف خمره مانند در پائین، طرح امید و یاس را نشان می‌دهد. به زعم طراح، تیرگی و روشنی بالای ظروف تداعی‌گر این معنا است.

• لوگوی نشریه مساوات، کودک - فرشته‌ای را نشان می‌دهد که طوماری کاغذی را باز می‌کند. به ظاهر این اعتقاد که فرشته‌ها، پیام‌آور صلح و دوستی و عدالت و آزادی و برابری هستند، در خط مشی این نشریه هم راه پیدا کرده است. در زیر لوگوهای دیگر این نشریه کلمات اخوت، عدالت نیز مؤید همین طرز تفکر است.

• لوگوی روزنامه علمی، فرشته‌ای با بال‌های کوچک را نشان می‌دهد که آیه‌ای را می‌خواند. طراح، نوشته را، برای قرائت خوانندگان، به سمت بیننده نوشته است. چاپ سنگی استفاده شده در این طرح کاملاً نمایان است و با نمونه‌های دیگری چون روح‌الامین، فرهنگ و پروردین که از کلیشه‌ها (گراور) استفاده کرده‌اند، قابل تفکیک است.

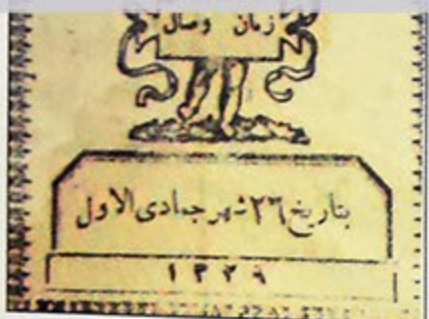


• حضور فرشته بزرگ‌سال و مادینه‌ای که با دست‌ها و بال‌های فراخ به سوی مرد یا شاید دیو بالدار می‌رود، قسمتی از تصویرسازی مفصلی است که در عنوان نشریه‌های ناهید و افلاک و خلق دیده می‌شود. این لوگو بیشتر از آن که عنوان نشریه باشد، تصویرسازی خوش‌ساخت و پرکاری است که با هاشورهای قاعده‌مند به موضوع پرداخته است.

• عنوان نشریه صوراسرافیل که لقب جهانگیر خان، مدیر آن است از نام‌هایی است که یکی از فرشته‌های مورد اعتقاد مسلمانان را تداعی می‌کند. این فرشته با هبیتی که در قاب صفحه از خود نشان داده است به شکل پر قدرتی، بر سرزمینی که آدم‌هایش به خواب رفته‌اند، پرواز می‌کند.

• فرشته موجود در لوگوی نشریه زمان وصال، ترکیبی از اجزای تزئینی در میانه کادری قرار گرفته است که عنوان اصلی در بالای آن به صورت بزرگ‌تر و تکرار آن عامل استتار بر جلوی فرشته است نمونه‌هایی مانند این لوگو که مجموع عوامل (نوشتاری، تزئینی و تصویری) کنار هم آمده‌اند و مشابه آن کم هم نیستند، بیننده و محقق را نیز دچار توهم می‌کنند. بافت پس‌زمینه با فرشته محدود مقدار و گسترش در اطراف نوشته یا تصاویر، مانع از تمام شدن نقطه دید در کاملاً محدود و مشخص می‌شوند.

ب - ۶. هر چند امروز یکی از راه‌های طراحی لوگویی که بار معنایی و محتوایی نشریه را به دوش می‌کشد، طراحی حروف است، اما کم نیستند نشریاتی که از روش‌های خوشنویسی و خط کلاسیک بهره می‌گیرند. همان‌طور که ملاحظه شد، در دوران قاجار استفاده از روش خوشنویسی بسیار مرسوم بود. وظیفه معنابخشی و اشاره به مضمون نشریات در بسیاری از لوگوها به عهده تصاویر و طرح‌های معنادار است. بدین سبب عنصر تصویر (طبیعی یا انتزاعی) به کمک بیننده آمده و روایتگر بخشی از عقاید مدیران جراید است. امروزه گسترش حوزه مطبوعات و آگاهی‌های عمومی، این رسالت را از دوش طراح برداشته است.



@ketabestan_A_H





۴۱۶. کوشش / نوع و روش: سیاسی، اجتماعی، خبری / صاحب امتیاز و مدیر: شکرالله حسین صفوی / تاریخ تأسیس: ۱۳۴۱ ق / محل انتشار: تهران / فاصله انتشار: هفته‌ای سه بار؛ روزانه



۴۱۸. کوکب دری / نوع و روش: سیاسی، اقتصادی، علمی، ادبی، تاریخی / مدیر: محمد ناظم - الاسلام کرمانی / تاریخ تأسیس: ۱۳۲۵ / محل انتشار: تهران / فاصله انتشار: هفتگی



۴۱۹. کوکب غرب / نوع و روش: اجتماعی، خبری / مدیر: عبدالله کرمانشاهی / تاریخ تأسیس: ۱۳۴۲ ق / محل انتشار: کرمانشاه / فاصله انتشار: روزانه



۴۲۰. کوکب ناصری / نوع و روش: خبری، سیاسی، اقتصادی، کشاورزی / صاحب امتیاز: میرزا مصطفی شیخ الاسلام بهبهانی؛ دکتر سیلوس / مدیر: مصطفی شیخ الاسلام بهبهانی / تاریخ تأسیس: ۱۳۰۹ ق / محل انتشار: بمبئی / فاصله انتشار: هفتگی



۴۲۱. گل آتشی / نوع و روش: مجله علمی، ادبی، نظامی، سیاسی / مدیر: حبیب‌الله نوبخت؛ منصور حسام‌زاده خوشنود



۴۲۲. گل آتشی / نوع و روش: مجله علمی، ادبی، نظامی، سیاسی / مدیر: حبیب‌الله نوبخت؛ منصور

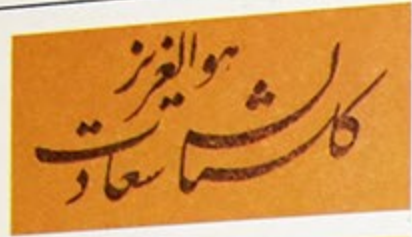
حسام‌زاده خوشنود / تاریخ تأسیس: ۱۳۳۹ ق / محل انتشار: شیراز / فاصله انتشار: دو هفتگی



۴۲۳. گل آتشی / نوع و روش: مجله علمی، ادبی، نظامی، سیاسی / مدیر: یحیی سمعان؛ آیدین میرزا؛ حبیب‌الله نوبخت؛ توفیق / تاریخ تأسیس: ۱۳۳۹ ق / محل انتشار: تهران / فاصله انتشار: هفتگی



۴۲۴. گلستان / نوع و روش: سیاسی، مذهبی / مدیر: محمدحسین رئیس‌التجار / تاریخ تأسیس: ۱۳۲۵ ق / محل انتشار: رشت / فاصله انتشار: هفتگی



۴۲۵. گلستان سعادت / نوع و روش: سیاسی، اجتماعی، نظامی، ادبی، تاریخی / مدیر: یحیی سمعان؛ آیدین میرزا؛ حبیب‌الله نوبخت؛ توفیق / تاریخ تأسیس: ۱۳۳۹ ق / محل انتشار: تهران / فاصله انتشار: هفتگی

